

Ретроспекция и развитие на акушерското образование в България от края на XIX и началото на XX век – литературен обзор

Йоана Луканова

Abstract: *This report examines the initial steps of obstetric education in Bulgaria of the late XIX and early XX century*

Key words: *obstetric education, midwifery program, beginning science, gynecology, development, training, doctors*

ВЪВЕДЕНИЕ

Възникването и развитието на всяка наука вълнува както студенти, така и преподаватели, посвещаващи живота и времето си на нея. Професията на акушерката е свързана с появата на нов живот и от дълбока древност до днес буди интерес. Раждането не престава да е такова „чудо“, предизвикващо вълнение, възхищение, преклонение. До тайнството са се докосвали само избрани. Това ни принуждава да погледнем на началото на акушерското образование с още по-голям интерес.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Възникването и развитието на акушерството е силно свързано с историята на цивилизацията. В днешно време се смята за професия, връстница на медицината – достойна, полезна и отговорна. В древността се е извършвала от жени с акушерска практика, самоуки акушерки. Тяхната дейност е била насочена единствено към акта на раждане, като е липсвал какъвто и да било медицински контрол [2]. Лекарите са били само теоретици [3].

В България до Освобождението не съществува научна родилна и гинекологична дейност. Тя векове наред се извършва от така наречените „баби“, които владеели различни практически умения за оказване на помощ при раждане. В медицинско списание от 1894 година се намира статия, която описва критичното отношение на лекарското съсловие към бабите. В нея се прави опит да се аргументира нуждата от образование – „злото ще се премахне само с просвещение“ [5, стр 50]. Познанията за раждането, за корекции с външни прийоми на неправилно положение на плода, за обезболяване и успокояване на родилния процес, се предавали чрез наследяване от майка на дъщеря или от учителка на ученичка [2].

Развитието на акушерството и гинекологията в България започва в периода на Възраждането. Тогава все още не е позволено на мъже да гледат женски полови органи, като половите органи на жените са покривани с чаршаф и палпирани от лекаря при нужда.

Първата дипломирана акушерка е Райна Попгеоргиева Футекова, позната на българския народ като Райна Княгиня. През 1876 година тя заминава за Русия, където учи в Държавния Медицински Институт в град Москва. През 1879 година се завръща в България., Работи като акушерка в София. Определена е за акушерка на дипломатическия корпус [1, с. 194].

Приносът на Райна Княгиня е описан от М. Апостолов и П. Атанасова през 1998 година [1]:

- Обслужва като акушерка най-бедните квартали и води борба с родилните обичаи, които са смятани за вредни за родилката и новороденото;
- Организира „Школи за здравно възпитание“ в софийските квартали;
- Работи като акушерка и едновременно с това води курсове за млади акушерки след откриване на Майчин дом (1903 година);

➤ Полага основите на първата акушерска организация в България.

Като втора дипломирана и практикуваща българска акушерка се смята Христина Хранова (1851-1921), родена в село Клисура, Самоковско. След Освобождението тя е изпратена да следва в Акушерския институт при Императорския университет „Свети Владимир“ в Киев, където завършва през 1881 година с отличие и се завръща в България да работи в Силистра, Лом, София и Варна [3].

През 1901 година е създадено по професионална линия Дружество „Акушерка“ с подчертани прогресивни тенденции [9].

В началото на XX век (1903 година) в България са работили 131 дипломирани акушерки, като 77 от тях са завършили в чужбина.

В този период акушерската помощ се извършва основно по домовете, като голяма част от бременните и раждащите жени продължават да търсят помощта на т. нар. баби [3].

Първата стационарна акушеро-гинекологична помощ в България е към Александровска болница в София. През 1893 година там се разкрива акушеро-гинекологично отделение с 25 легла с началник доктор Никола Утенберг. Въпреки скромното оборудване заедно със създаденото от доктор Димитър Стаматов (1871-1943) акушерско училище, отделението има важна роля за развитието на акушерската помощ в България [3, 10]. Училището отваря врати през 1896 година с 15 курсистки, като през 1897 година акушеро-гинекологичното отделение в Александровска болница става негова база. В последствие училището е закрито.

Доктор Методи Славчев е значимо име за акушерството и акушерското образование. Управител е на болница „Майчин дом“, която се смята за първата самостоятелна акушеро-гинекологична болница в България, същата разкрита от доктор Димитър Стаматов през 1903 година [3, 10]. Доктор Стаматов заслужено в последствие става професор. Името на проф. Стаматов се свързва тясно със строгата асептика и антисептика, с установен клиничен ред при опазване принципите на разумен консерватизъм в поведението. Изработеният от него Правилник за вътрешния ред представлява доразвиване на установените от д-р Славчев норми и стои в основата на дейността на Майчин дом повече от 50 години. Директори на Майчин дом след проф. Стаматов са проф. Иван Иванов (1894-1952) и проф. Г. Бояджиев.

Под ръководството на доктор Славчев със специален правилник, публикуван в Държавен вестник през 1909 година, се открива ново акушерско училище. Първоначално образованието е едногодишно. От 1920 година то става двугодишно, като се въвежда и образователен ценз на кандидатките. Изисква се завършено гимназиално образование [3, 10]. През 1910 година поради оплаквания от управителя - лекар на Майчин дом и акушерки се предлага въвеждане на **3-4 месечна стажуване към акушерското отделение на Майчин дом** и полагане на колоквиум от акушерките, завършили образованието си извън страната. По това време обучението на акушерки в Прага, Загреб е било в рамките на 4 до 6 месеца, значително по-малко от това в България [8].

За база по Акушерство и Гинекология към университета е определен Майчин дом. Директор на катедрата по Акушерство и Гинекология е руският учен и член на руската академия на науките проф. Георгий Ермолаевич Рейн (1854-1942). Той е дългогодишен директор на Киевската клиника по акушерство и гинекология и успешно пренася руския опит в България. Проф. Рейн ръководи клиниката от 1920 година до 1926 година.

През 1922 година се откриват акушерски курсове към всички първостепенни болници в страната, като с това се прави опит повече жени да получат специализирана акушеро-гинекологична помощ [6].

За бременната жена е не само модерно да ражда в болница, това е

необходимост. В началото на тази привилегия се радвали по-заможните жени в градовете. Средната и висшата класа поставят основите на медицината в родилния процес и дават тласък на това начало. За съжаление не стоят така нещата в селата. Дълго време раждането по домовете за селата е стандартна практика.

За нивото на акушеро-гинекологичната помощ през 19 и началото на 20 век в България се намират данни в научни периодични медицински издания – Списание 68, летопис на лекарския съюз в България, том 35 [6]. Сериозен материал, свидетелстващ за полагане основите на научното Акушерство и Гинекология в Европа и България се установяват в речта на д-р Методи Славчев пред медицинската общност в София на 21.12.1941 година. За целите на настоящото изследване речта е с богата информационно съдържание, поради което се прави анализ на съществена част от нея. В речта д-р Славчев говори за развитието на акушерството в България от края на XIX век до 1940 година на XX век. Той е жив свидетел на развитието на тази наука и на прогреса ѝ. Цитират се, както успехите, така и трудностите, през които са преминали поинерите на акушерската професия в България. Той следва медицина в Московския университет от 1886 до 1891 година, през което време все още в Русия не се говори за гинекология и няма специализирани стационари за гинекологично болни. Началото на научното акушерство в Москва е поставено от завърналия се от чужбина д-р Снегирев, който в своята вътрешна клиника обособява 2 стаи с по 4 легла за гинекологично болни. Едва в последната година от следването на д-р Славчев е създадена катедра по акушерство и се открива нова клиника. През 1893 година д-р Славчев специализира в Париж и установява, че в цяла Франция гинекологията е застъпена в хирургични клиники, но само в Париж не много преди неговото пристигане там, е създадена специална катедра по гинекология и е открита гинекологична клиника под ръководството на prof. Pozii. Във времето на произнасяне на речта на д-р Славчев (1941 година) той вече отчита, че през 90-те години на XIX век във Франция са извършвани ненужни операции, свързвани с отстраняване на яйчниците „много млади жени са кастрирани без строго научни индикации“[4]. Той отчита, че по това време във Франция благодарение на усъвършенстването на начина на стерилизация на инструментите и превързочния материал, операцията цезарово сечение трайно се налага в много случаи при патологични раждания. След завръщането си от специализацията д-р Славчев е назначен като ординатор в хирургичното отделение на Варненската държавна болница. Тогава той „заварва“ единственото стерилизационно отделение със „самовар“ който по време на операция се внася в „операционната стая“ и с кипяща карболова киселина се запарват инструментите. Гинекологично лекувани по това време в болницата няма. Акушерската практика по отношение на патологични раждания е слабо застъпена: „Форцепс, краниотомия и верзио“ са единствените прийоми, а разкъсванията на перинеума не се зашиват. В града има единствен лекар-акушер, който преди раждането си е миел ръцете със сапун и вода в леген. Единствената акушерка в напреднала възраст в града е завършила акушерско училище в Одеса и според д-р Славчев нейните познания за асептика и антисептика са на нивото на „бабите“. За улеснение на раждането перинеум и влагалище се мажат с дървено масло, за изгонване на плацентата се прилага „дърпане на пълна връв“, дава се на „родилката празно стъкло да го надува“ или „се предизвиква повръщане с вкарване на косите до гърлото“. За самото раждане се избира най-затънтената „стаичка“, тъй като съществувало поверие, че раждането протича толкова по-леко, колкото повече се държи в тайна. Д-р Славчев свидетелства, че при такова невежо отношение към най-важния акт в живота на жената случаите от инфекция са чести и смъртността между родилките голяма. Много от усложненията в послеродовия период водят до „намалена работоспособност вследствие възпаление, спадания на матката и други повреди“. След среща с окръжния лекар е свикана среща на всички

акуширащи баби в града и са проведени няколко беседи, за да бъдат убедени в ползата от чистотата на раждането, да им се посочи опасността от вътрешното изследване на родилката, както и да се приучат да мият ръцете си с четка, да ги дезинфекцират със спирт и да им се дадат подходящи съвети и препоръки. Д-р Славчев получава 2 стаи в хирургичното отделение във Варненската болница с по 5 легла за гинекологично болни. Така е поставено началото на бъдещото акушеро-гинекологично отделение във Варненската болница. Според него в същото състояние е нивото на акушерството и гинекологията и в другите градове на страната, с изключение на София. Първият гинеколог в България е госпожица д-р Унтенберг. Влиянието на Майчин дом се засилва, когато е открит Медицински факултет към Софийски университет. Нуждата и развитието на медицинското образование налагат откриването на акушеро-гинекологични отделения при първостепенните болници в София, Пловдив, Варна, Русе, Стара Загора, Враца, Плевен, Видин и Хасково [4].

Надеждата на д-р Славчев и на не големия брой лекари акушер-гинеколози, че няма да мине много време и в страната ще се създаде мрежа от родилни домове, е оправдана и това с пълни темпове се извършва през петото десетилетие на XX век. На практика те избавят „нашата селянка“ от ужасните условия, при които до тогава тя е принудена да ражда.

Първата програма за обучение на акушерки днес може да се види в Централна медицинска библиотека. Обнародвана е в сп. 91, том 7, извлечение от дневниците на върховния медицински съвет, дневник № 54 от 30.04.1909 г. [7]. Внимателният прочит на „Програмата на акушерското училище в София“ налага извода, че разделите, които в началото на миналия век са застъпени в програмата са актуални и днес. Темите на учебните занятия в съвременните учебни програми са разширени, актуализирани в синхрон с достижения на акушерството на XXI век, но очевидно основата е поставена в първото десетилетие на XX век. Някой от проблемите, разглеждани в първата учебната програма се изучават и днес, разбира се значително осъвременени.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Основите на научното акушерство в България са поставени сравнително късно на фона на бурно развиващата се медицина в Европа. Акушерската наука прониква в страната ни в резултат дейността на лекари, обучавали се в чужбина. Не лек път са извървели акушерките от началото на миналия век до неговото четвърто десетилетие. Тогава в страната се създава първото Министерство на Народното здраве, осъществява се централизиране на здравеопазната дейност и започва бързо развитие на акушерското образование. Развитието на акушерската наука налага непрекъснато обучение на акушерките, за да са в състояние да откликнат на нарастващите изисквания на жените, нуждаещи се от акушерски грижи. Детайлното изучаване на историческото развитие на обучението на акушерките в България ще даде възможност да се разбере трудният път, който е извървян през последните два века и да построим на научни основи изучаването на акушерските грижи днес в съвременното висше училище.

ЛИТЕРАТУРА

1. Апостолов, М., История на медицината и социалното дело, со Jusautor , София, 1994, стр. 191
2. Апостолов, М., П. Иванова, Христоматия по история на медицината, со Jusautor, София, 1995, стр. 251
3. Желева, Е., Сестрински и акушерски грижи, философски аспекти, ЕКС-ПРЕС, Габрово, 2013, стр. 299

4. Славчев, М., Развоят на акушерството в България през последните 50 години, Централна медицинска библиотека, // Летописи на българския лекарски съюз, Юбилейна реч на д-р Методи Славчев пред медицинската общност, януари и февруари, година XXXV, книга 1 и 2, София, 1942, стр. 8-15
5. Централна медицинска библиотека, // Медицина, месечно научно медицинско списание, год.1, книжка III, февруари – март, Заседание на Ловчанска медицинска коллегия, Ловеч, 1894, стр. 48-58
6. Централна медицинска библиотека, // 102, МС и АК, година VI, януари-февруари, брой 1, Министерство на народното здраве, Денят на акушерката, Здравиздат, София, 1950, стр. 91
7. Централна медицинска библиотека, //91, том 7, Извлечения от дневниците на Върховния Медицински Съвет, Дневник номер 54 от 30.04.1909 година, Програма на акушерското училище в София, София 1909, стр. 251
8. Централна медицинска библиотека, Известия на Дирекцията за опазване общественото здраве, Ежемесечен бюлетин, Официално издание, том 9, книжка 1-11, Придворна печатница, София, 1911, стр 604
9. Хаджиев, Ал., Карагъзов, И., Акушерство, Медицина и физкултура, София, 2005, стр. 426
10. <http://www.nursing-bg.com/pa.html>, Стоянова, М, МБАЛ „Токуда-София”, стр. 1-4

За контакти:

Изготвил:

Йоана Луканова – асистент, катедра Здравни грижи, факултет – Обществено здраве и здравни грижи – РУ „Ангел Кънчев”
е-mail: yukanova@uni-ruse.bg

Докладът е рецензиран.